

УДК 378.012:001.895

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ОСВІТІ

Т.Е.Пушкарьова

Анотація. У статті проаналізовано основні поняття інноватики, у їх взаємозалежності і взаємозв'язку; розглянуто теоретичні і методологічні чинники інноваційних процесів у вітчизняній освіті та визначено їх сутність і зміст.

Ключові слова: інноваційний процес, новація, нововведення, інновація, інноваційна діяльність, педагог-новатор.

Аннотация. В статье проанализированы основные понятия инноватики, в их взаимозависимости и взаимосвязи; рассмотрены теоретические и методологические факторы инновационных процессов отечественного образования, определено их сущность и содержание.

Ключевые слова: инновационный процесс, новация, нововведения, инновация, инновационная деятельность, педагог-новатор.

Annotation. The article analyzes the basic concepts of innovation with interdependence and interrelation between them; the content of innovative education and methodological and theoretical factors of innovative process are considered and discovered through the system of national education.

Keywords: innovative process, innovation, novelty, novation, innovative activity, teacher-novator.

Постановка проблеми. Загальноосвітня школа як один із важливих соціальних інститутів суспільства здійснює на нього все більший і різноплановий вплив, визначає перспективи й можливості соціокультурного, науково-технічного й економічного процесу. Недаремно проблема вдосконалення загальної освіти є однією з актуальних протягом багатьох років. Необхідність її вирішення чітко регламентовано вітчизняними документами: Державними стандартами освіти, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України. У сучасних умовах досягнення високої якості навчання в загальноосвітній школі розглядається як провідний напрям реформування освіти. Історико-педагогічне осмислення цього завдання є свідченням того, що якість навчання у вітчизняній освіті безпосередньо пов'язана з інноваційною діяльністю педагогів, творчим ставленням до неї, здатністю випередити час у застосуванні перспективних форм і методів навчання. Перетворення, що відбулися в соціально-культурному, економічному й політичному житті суспільства в останні десятиліття, активізували процеси реформування вітчизняної системи освіти (й школи зокрема), як її дієвого компонента. Інноваційні педагогічні системи й новаторська діяльність учителів стали об'єктом пильної уваги як дослідників-теоретиків, так і практиків.

Огляд наукових публікацій і досліджень. Аналіз існуючої джерельної бази у галузі освітньої інноватики, яку розробляли як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, засвідчив, що вивченням загальних проблем педагогічної інноватики займалися Дж.Бассет, Х.Білл, Л.І.Даниленко, Л.І. Карамушка, М.В.Кларін, В.Ф.Паламарчук, М.М.Поташник та ін.; філософським осмисленням сучасної педагогічної інноватики (І.М. Богданова, В.Г. Кремень, Н.Г.Ничкало та ін.); визначенням сутності та змісту інновацій (І.П. Підласий, О.Я.Савченко, М.Д.Ярмаченко та ін.). Розробленню різноманітних новітніх моделей змісту освіти присвячено наукові розвідки І.А.Зязюна, М.Б.Євтуха, О.А.Дубасенюк та ін.; дослідженню проблеми впровадження педагогічних інновацій у навчально-виховний процес

Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (м. Вінниця, 26-27 листопада 2014 р.)

загальноосвітнього навчального закладу праці Л.Д.Березівської, Л.І.Даниленко та ін.; розкриттю тенденцій управління інноваційними процесами – Л.М.Вашенко, Л.І.Даниленко, Г.В. Єльнікової та ін.; удосконаленню педагогічних технологій у процесі підготовки педагогічних кадрів – В.І.Бондарем, С.М.Мартиненко, О.М. Пехотою, С.О. Сисоєвою та ін.

Нами встановлено, що об'єднані процеси, розпочаті у політиці, а згодом і у правовій та економічній сферах, суттєво вплинули на розвиток системи освіти. Концептуальні підходи було зафіксовано у низці міжнародних угод, що формулювали завдання у розбудові спільного освітнього простору, їх визначено як шляхи збереження досягнень і традицій, так і запровадження досить радикальних новацій.

Суттєвий внесок у розкриття ідей педагогічної інноватики мали праці педагогів-новаторів різних років, що з практичних позицій розкривали сутність інноваційних підходів у навчанні та вихованні (Ш.О.Амонашвілі, І.П.Волков, М.П.Гузик, Є.М.Ільїн, С.М.Лисенкова, В.Ф.Шаталов, М.І.Щетинін та ін.).

Метою статті є теоретико-методологічний аналіз сутності та особливостей впровадження інноваційного процесу, який здійснюють учасники інноваційної діяльності для створення у вітчизняних навчальних закладах інноваційного середовища.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інновація» з'явилося в педагогічній науці наприкінці ХІХ століття, а у 30-ті рр. ХХ ст. на Заході виникла спеціальна галузь дослідження нововведень – інноватика, яка відображала загострені в періоди кризи потреби людства щодо впровадження нових послуг та ідей. Інноватика спочатку була міждисциплінарною галуззю досліджень, що отримала свої витоки з філософії, соціології, теорії управління, психології, економіки й культурології.

Вивчення окресленої проблеми дало змогу встановити, що поняття «інновації» набуло широкого вжитку в педагогіці в середині 80-х років ХХ ст. для визначення процесів перебудови вітчизняної системи. Водночас інноваційні дослідження стали самостійним напрямом наукової діяльності. Якщо звернутися до історії розвитку системи освіти СРСР, то, безумовно, найяскравішим і значущим етапом розповсюдження інновацій, їх результативності були 20-ті роки ХХ ст. (розроблення й впровадження наукових основ системи народної освіти, створення дослідно-експериментальних шкіл, нових підручників і методичних посібників, пошуки й застосування активних методів і форм навчання, розвиток самоуправління в шкільному житті тощо). Однак, починаючи з 30-х років, після відомих постанов ЦК ВКП(б) «Про початкову середню школу» (1931) і «Про програми і режим початкової і середньої школи» (1932), спрямованих на стабілізацію навчального процесу, вводилася досить жорстка регламентація шкільного життя і педагогічного досвіду, що стримувала і гальмувала інноваційні процеси.

Незважаючи на постійний творчий пошук педагогів, широкі інноваційні процеси були надовго призупинені, майже до середини 50-х років ХХ ст. Поруч із традиційною системою навчання у цей період з'являються й елементи альтернативного характеру, виникають передумови для створення гуманістичної педагогіки, все більше розповсюджуються ідеї про необхідність пошуку нових способів передавання знань, їх одержання і засвоєння учнями.

У 60-ті – 70-ті роки ХХ ст. набуває розповсюдження досвід учителів-новаторів, напрацювання стають популярними у 80-ті роки. Ці педагоги швидко відреагували на нове соціальне замовлення держави: треба було шукати «шлях до учня» (Є.М.Ільїн), як «навчати всіх, навчати кожного», «навчати, перемагаючи» (В.Ф.Шаталов), «коли легко навчатися» (С.М.Лисенкова), коли праця вчителя і його спілкування з учнем стає «педагогічною симфонією» (Ш.О.Амонашвілі).

Як засвідчують історичні матеріали, досвід учителів-новаторів і вся атмосфера творчого пошуку цього періоду неймовірно активізували інноваційну роботу педагогічних колективів, надавали їм потужного імпульсу. Особливістю цих часів стала гуманістична й демократична орієнтація на пошук, що характеризувався розробленням нових педагогічних технологій, прагненням до створення суто гуманних стосунків учителя і учня, вчителя і батьків. Набули визнання теорії формування розумових дій (П.Г.Гальперін), проблемного навчання (І.Я.Лернер, М.І.Махмутов), розвивального навчання (Л.В.Занков, Д.Б. Ельконін, В.В.Давидов), розвитку пізнавального інтересу (Г.І.Щукіна), оптимізації навчально-виховного процесу (Ю.К.Бабанський, В.О.Онищук, М.М.Поташник та ін.).

У 90-ті роки ХХ ст., після розпаду СРСР і утворенням пострадянських держав, введенням Законів «Про освіту», «Про загальну середню освіту» в Україні, було створено сприятливі умови для педагогічної творчості, відкрито простори для масштабного впровадження інноваційних технологій, що впливало на варіативність змісту і форм навчання.

З огляду на досліджувану проблему, розглянемо деякі стійкі закономірності, що впливають на освітню галузь. Останнім часом як в Україні, так і за кордоном, прослідковується зростання престижу

освіти, її якості. Реакцією на вимоги часу стали тенденції демократизації, фундаменталізації, гуманізації, гуманітаризації та комп'ютеризації освіти, що є свідченням того, що державна політика має бути спрямованою на випереджувальний розвиток освіти порівняно з іншими соціальними сферами. Суспільну думку необхідно формувати на користь пріоритетної галузі освіти як важливої передумови соціально-економічного розвитку; становлення ринку освітніх послуг і відповідної йому конкуренції має супроводжуватися пільговим оподаткуванням, системою державних дотацій, створенням умов для впровадження інвестицій в освіту; широке розгортання наукових досліджень з економіки, соціології, психології та педагогіки освіти; формування об'єктивної й авторитетної служби суспільного контролю за діяльністю навчальних закладів; наявності чітких критеріїв їх рейтингової оцінки.

Питання впровадження інноваційних процесів стало актуальним і в сучасній школі, тому що було визначено основні шляхи модернізації української освіти й, відповідно, активне її реформування. Однак варто зазначити, що, незважаючи на зростаючий інтерес до розгортання інноваційних процесів, до цього часу ще не створено загальної теорії інноватики. На наш погляд, заслуговує на особливу увагу низка досліджень з цього напрямку. Зокрема, І.П.Підласий дає таке тлумачення поняттю «інновація»: «Інновація – це зміни всередині системи, що розглядають нововведення у педагогіці, що поліпшують рух і результати навчально-виховного процесу» [7, с.180]. Автор зазначає також, що інновації не можуть бути зведені до створення засобів, інновації – це й ідеї, й процеси, і засоби, і результати, що знаходяться в єдності якісного вдосконалення педагогічної системи.

Як уже зазначалося, інновація як процес передбачає створення (відтворення) нового, що має конкретну назву «новація». На цій підставі І.М. Дичківська пропонує розрізняти поняття «новація» як певний засіб (нові ідеї, методи, методики, технології, програми тощо) та «інновації», яке «ширше за змістом, оскільки означає процес, предметом якого є новації» [3, с.24].

Більш чітку диференціацію цих понять визначає В.Ф.Паламарчук, яка вважає інновацію результатом творчого пошуку особистості або колективу, що відкриває принципово нове в науці і практиці. Інновація «є результатом зародження, формування і втілення нових ідей. Якщо педагог відкриває принципово нове, – він є новатором, якщо трансформував якусь нову ідею в практиці – інноватор» [6, с.53].

Ми вважаємо, що знання різнопланових видів інновацій допомагає повніше усвідомити мету нововведення, його можливості та особливості розгортання інноваційного процесу.

Серед причин, що дозволяють або навпаки заважають нововведенню, варто виокремити такі, як: економічні (недостатнє фінансування закладів освіти для інноваційної діяльності, недосконалі матеріально-технічна база загальноосвітнього навчального закладу, що гальмує впровадження деяких нововведень); соціальні (неефективна система розповсюдження нововведень); психологічні (переконання вчителів як загальні, так і конкретні у ставленні до певного нововведення); педагогічні (традиції організаційно-педагогічної, управлінської діяльності).

Усе зазначене попередньо дозволяє стверджувати, що інноватика є полідисциплінарною. Те ж саме можна зазначити й про одну з її галузей – педагогічну інноватику, в побудові якої бере участь не лише педагогіка, але й такі галузі науки й практики, як: соціологія вчителя, педагогічна психологія, освітологія, культурологія та інші. Зокрема, Л.І. Даниленко характеризує педагогічну інноватику як окрему галузь педагогіки, що має свій об'єкт (інноваційна діяльність учасників навчально-виховного процесу) і предмет (власне освітні інновації), закономірності та тенденції розвитку [2, 96–99].

Ми переконані в тому, що у сучасному ЗНЗ назріває необхідність перетворень, змін і втілень інноваційних ідей від теоретиків і новаторів до суспільного усвідомлення і практичної педагогічної діяльності. Джерелами цих перетворень є державне замовлення, визначене в Законі «Про вищу освіту», в якому визначено перехід української системи освіти на нову змістову і технологічну модель; вплив на сприйняття нових педагогічних ідей, тих суспільних настроїв, ідеалів, очікувань, які є пріоритетними для суспільства загалом, у професійній педагогіці та регіональній суспільній думці; діяльність інтерпретаторів нового, а також самих авторів нововведень; традицій педагогічної діяльності, що закріплені в життєдіяльності та атмосфері окремо взятого ЗНЗ; особистісних особливостей членів певної педагогічної спільноти.

Звернемо увагу також на те, що із гуманістичних традицій вітчизняної освіти виділяється культурологічний підхід, який розглядає інноваційну педагогічну діяльність як явище культури, розкриває інноваційні освітні процеси як домінуючу форму засвоєння й передавання соціального досвіду, накопиченого минулими поколіннями у взаємовідношенні з оточуючим світом у будь-якому традиційному суспільстві. Наприклад, у стародавній Індії вчитель (гуру) передавав під час навчання своїм учням не просто знання священних текстів, але й розуміння ритуалів, неймовірно складну систему поведінки, спілкування, діяльності, що переходять від покоління в покоління протягом

століття, тобто трансляція традиційної ведійської культури в Індії здійснювалась шляхом відродження духовної особистості вчителя в учневі за допомогою спеціальних прийомів і засобів навчання. Водночас процес відродження розумівся як щось досить реальне, але варто зазначити, що в нинішніх умовах традиційна система навчання орієнтована на визначену «знанневу» функцію освіти.

У древньогрецькій культурі формувалося також прагнення не лише до збереження й відтворення традиційного соціального досвіду, але й до розуміння сутності людського буття, становлення нового образу світу, готовності до його змін і самовдосконалення. Змінюйтеся самі, змінюйте світ – проголошував Сократ. Вона визначала й пошук нововведень у процесі передавання соціального досвіду.

Історичний екскурс підтвердив, що цивілізаційні перетворення у розвитку нашого суспільства об'єктивно потребували змін предметного середовища життєдіяльності людини. Ці зміни знаходять відображення у духовній сфері суспільства, динаміці світоглядних установок і ціннісних орієнтирів. Сьогодні все більше підвищується статус творчої особистості, що одержує реальну змогу виявити свою індивідуальність, самобутність і неповторність, водночас необхідно рахуватися з історичними традиціями розвитку української державності, переосмислювати роль політичної влади у розвитку соціальних протиріч і конфліктів, визнавати універсальну значущість різних культур.

У працях сучасних дослідників (І.Д.Бех, В.І.Бондар, Н.М.Бібік, С.М.Мартиненко, О.Я. Савченко та ін.) стверджується, що освіта – це не лише спосіб навчання індивіда, але й механізм розвитку культури, формування образу світу і людини в ньому. Відповідно й інноваційні освітні процеси мають охоплювати в змісті нові ціннісні орієнтири, які допоможуть сучасним і майбутнім поколінням забезпечувати виживання і прогрес людства, долати негативні тенденції в освіті, відчувати її співвідношення з іншими формами соціального життя, культури, перспективами світового розвитку.

Таким чином, на основі зазначеного, робимо висновок, що інноваційний процес в освіті є організацією освітнього середовища, за якого навчання і виховання розглядаються з культурологічних позицій, коли належність педагога до культурних цінностей стає важливим чинником суспільної та національної свідомості. Інноваційний освітній процес, що відбувається в соціокультурному середовищі, є діяльним способом становлення суб'єкта, який взаємодіє з іншими суб'єктами. Мета інноваційної освіти визначає майбутнє економічного і культурно-духовного розвитку суспільства і людини зокрема.

Варто ствердити, що інноваційна освіта не існує ізольовано від інших видів діяльності, вона технологічно використовує для своєї мети надбання науки, культури, соціальної, культурологічної й педагогічної практики, а також інші форми досвіду, що дає змогу «систематизувати та науково обґрунтувати взаємодію елементів навчально-виховного процесу, здійснювати особистісно орієнтований та суб'єкт-суб'єктний підхід, знаходити оптимальні шляхи досягнення мети, поєднуючи теорію з практикою» [4, с.73].

Відтак, головним змістом інноваційної освіти нинішнього століття є:

- вільний розвиток і саморозвиток особистості та її здібностей, пошук стратегії індивідуалізації творчого самовираження;
- відмова від ідеї насилля, встановлення рівноправних партнерських стосунків із природними процесами, людиною, цінностями іншої культури;
- визнання взаємовпливів і взаємозамін, коли «я розумію його, а він сприймає мене».

Інноваційні освітні системи, зберігаючи наслідування культурних традицій та досвід минулого, мають бути орієнтовані на модернізацію й адаптацію до нових суспільних умов. У зв'язку з цим варто зазначити, що розвиток інноваційних процесів у сучасних умовах має враховувати інтеграцію існуючих традиційних систем, старих і нових стратегій з урахуванням світових, регіональних і національно-етнічних особливостей.

Вчитель інноваційної школи у стратегічному вимірі має бути орієнтованим на реалізацію особистісної, суб'єктної, діяльнісної, індивідуально-творчої парадигми освіти, тому він має бути готовим до креативної педагогічної діяльності. Поняття «креативність» з'явився в англо-американській психології у 60-ті роки ХХ ст. для «визначення здібності, що відображає глибинну якість індивідів створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні рішення» [1, с.243]. Було визначено й інтелектуальні здібності, що характеризують креативність особистості, серед яких – швидкість думки (кількість ідей, що виникають у хвилину); гнучкість думки (здатність переключатися з однієї ідеї на іншу); оригінальність (здатність продукувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих); здатність до розроблення гіпотези. Ці здібності об'єднуються під загальною назвою «дивергентність мислення», яка виявляється, коли проблема не може бути вирішена традиційним способом (на відміну від «конвергентного» мислення, що орієнтується на відоме розв'язання проблеми) [1, с.243].

У вітчизняній психології креативність тлумачиться як «міра творчого потенціалу особистості, як деяка особлива її якість виявляти соціально значущу творчу активність» [1, с.243]. Водночас «творчість» має процесуально-результативний, а «креативність» – суб'єктивно-зумовлений характер.

На певному етапі педагог починає розуміти, що необхідно вдосконалювати свою професійну діяльність, вносити в неї щось нове, що може продовжуватися досить тривалий час, коли відбувається часткова відмова від старого, хоча і здійснюється взаємодія з минулим. На останній стадії відбувається адаптація до змінених умов, у вчителя починає формуватися новий тип професійної поведінки. На нашу думку, педагог з індивідуальним стилем діяльності сміливо виходить за межі нормативних кваліфікаційних вимог, долає традиційний підхід до результатів своєї роботи, стереотипи мислення, твердо відстоює свою професійну позицію.

Отже, основними функціями реалізації творчої індивідуальності в інноваційному освітньому процесі є такі, як: перетворення власної педагогічної діяльності; знаходження й впровадження нових педагогічних технологій, що оцінюються за продуктивністю й значущістю; саморозвиток на основі самовизначення й самовдосконалення. Основою творчої індивідуальності педагога є продуктивне самопізнання, яке полягає в усвідомленні неповторності особистості у порівнянні з іншими; сукупність креативних підходів й уявлень про себе; цілісність і гармонійність, внутрішня єдність індивідуальних креативних здібностей; динамічність саморозвитку та становлення особистості; самоствердження й усвідомлення власної компетентності.

В інноваційному освітньому процесі виникають протиріччя між потребою у створенні нового й відсутності умов і засобів, необхідних для її задоволення. Відходячи від старого й орієнтуючись на педагогічні цінності, вчителі роблять вибір на користь перетворення освітньої практики. На черговій хвилі інноваційної діяльності виникає незадоволення рішеннями, що раніше приймалися, назріває проблема, яка вимагає нових підходів.

Нами встановлено, що протягом останніх десятиліть у системі освіти України було закладено методологічні, теоретичні, правові та інституційні основи інноваційних процесів. Очевидно, що розроблення і впровадження комплексної національної програми заходів нових перетворень може сприяти поглибленню інноваційних тенденцій в освітній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, стати імпульсом нового циклу розвитку як вітчизняної школи, так економічного і суспільного розвитку країни загалом.

Висновки. Отже, теоретико-методологічні передумови впровадження інноваційних процесів у вітчизняній освіті визначають потреби його учасників у професійній та особистісній реалізації. Підтверджено, що основу і зміст новітніх освітніх процесів складає інноваційна діяльність із застосуванням прогресивних ідей, концепцій, відкриттів і винаходів. Суб'єктом цього процесу є, насамперед, педагог-новатор, який підтримує й розуміє його сутність і важливість для розвитку особистості, водночас інноваційна освітня практика стимулює як перебудову професійної діяльності, так і особистісно-професійне зростання.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Даниленко Л.І. Умови забезпечення інноваційної діяльності в навчально-виховних закладах освіти // Педагогічні інновації: Ідеї, реалії, перспективи. Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. 20–21 жовтня 1998. – Суми: Мрія-1, 1998. – С. 96–99.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Мартиненко С.М. Професійна підготовка вчителя початкової школи в контексті інноваційних технологій / Мартиненко С.М. – Традиції та інновації у підготовці у підготовці вчителя початкової школи : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 3–4 листопада 2011 р. – Умань: ПП Жовтий, 2011. – С.72 – 74.
5. На переломе. Философия дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение / Сост. П.В.Алексеев. – М.: Политиздат, 1990. – 563 с.
6. Паламарчук В.Ф. Першооснови педагогічної інноватики / В.Ф. Паламарчук. – Т.2. – К. : Освіта України, 2005. – 504 с.
7. Подласый И.П. Педагогика: новый курс / И.П.Подласый: – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 478 с.
8. Савченко О.Я. Основні напрями реформування шкільної освіти /О.Я. Савченко // Шлях освіти. – 1998. – № 1. – С. 2–6.